

MAKKAI LÁSZLÓ

Válasz Nagy László hozzászólására

Nagy László hozzászólásával — bevallom — nehéz vitatkozni, mivel minden jel szerint félreértette álláspontomat, s ezt a félreértett álláspontot igyekszik cáfolni. A félreértés alapja a „hamis ideológia” fogalmának különböző értelmezése. Én „hamis ideológia”-n olyan ideológiát értek, mely nem tükrözi tisztán az objektív osztályérdekeket, illetőleg egy ideiglenes érdekközösség leple alá szorítja az alapvető érdekellentéteket, míg Nagy László láthatóan úgy véli, hogy „hamis ideológia”-nak azt kell nevezni, mely egy objektív érdekellentétet hazug módon érdekközösségnek hirdet. Ebből pedig azt következteti, hogy ha a Bocskai-szabadságharc nemzeti ideológiáját „hamis” ideológiának tekintjük, akkor ezzel tagadjuk a szabadságharc haladó jellegét. Dehát mi tesz egy történelmi eseményt vagy mozgalmat haladóvá? Semmiesetre sem az az ideológiai értelmezés, melyet résztvevői a maguk cselekvésének szubjektíve adnak, hanem az az objektív szerep, melyet a történelmi fejlődésben játszott. Hogy egy közismert példával éljünk, a burzsoázia nem azért volt haladó a történelmi fejlődés egy adott szakaszán, mert azt hirdette magáról (hamisan!), hogy szabadságot, egyenlőséget és testvériséget hoz, hanem mert (ideológiájával ellentétben) a kizsákmányolásnak egy újabb, a termelőerők fejlődésének jobban megfelelő, azt elősegítő formáját vitte uralomra. Bár referátumomban nem is érintettem a Bocskai-szabadságharc haladó vagy nem haladó voltának kérdését, most erről mintegy megkérdezve érzem magamat, s további példaként a „hamis ideológia” és a haladás viszonyára mondom meg erről véleményemet: a Bocskai-szabadságharc nem azért volt haladó mozgalom, mert (hamisan) a parasztek és a földesurak közös *nemzeti* érdekeire hivatkozott, hanem mert egy olyan idegen uralom ellen fogta össze a különböző (egyébként ellentétes érdekű) társadalmi osztályokat, mely rabló módon pusztította az ország népességét és javait. Etekintetben nem tér el a véleményem a hozzászólótól: referátumomban sem tagadtam a magyarországi parasztek és földesurak objektív érdekezonosságát a Habsburg-terrorral szemben, s csak Nagy László állítja, hogy szerintem a szabadságharc *csak* nemesi osztályérdek volt.

Nem értek viszont egyet a hozzászólóval abban, hogy a Habsburg-ellenes érdekközösség tudatát nem kellett kívülről belevinni a magyar parasztság tudatába, mert az magátólértelődően megvolt benne. Más az, hogy a paraszti tudatában volt a maga Habsburg-ellenes érdekeinek, és más az, hogy érdekközösségben tudja magát földesurával. Hacsak fel nem eleventjük az „úr és paraszti a magyar élet egységében” burzsoá legendáját, nem gondolhatjuk azt, hogy a jobbjátság földesuraiban természetes szövetségesét, védelmezőjét látta. A szövetség lehetőségességéről és szükségességéről meg kellett győzni a jobbjátságot, s ezt szolgálta a „nemzeti” ideológia, a magyar etnikumú nemesség és jobbjátság állandó politikai érdekközösségének eszméje, szembeállítva a „német nemzet” mint az ellenség fogalmával. Egy ilyen végletes szembeállításban mindig van tömeghisztéria, demagógia és öniszólás, még akkor is, ha alapja az adott körülmények közt reális. Elvégre nem adhatunk hitelt azoknak a magyar nemesek szájából sűrűn elhangzott rémjelentéseknek, hogy a bécsi udvar tudatosan a magyar etnikum kiirtására törekedett, még akkor sem, ha egyes Habsburg-hivatalnokok német telepítéseket szerveztek.

Nagy László egyrészt kifogásolja, hogy a „nemzet” szót idézőjelbe teszem, mintha ún. nemzetről, azaz nem igazi nemzetről beszélnék, másrészt azonban ő maga van azon a véleményen, hogy a XVII. század elején Magyarországon etnikai és osztályokon felüli értelemben vett nemzetről még nem lehetett szó, hanem magyar nemzetben az országlakosokat értették, a nemzeti eszme pedig a Habsburg-ellenes összefogásban nyilvánul meg. Magam részéről nem azért tettem idézőjelbe a „nemzet” szót, mintha kételkednék abban, hogy a kortársak e szón valóban a magyar etnikumú társadalmi osztályok tartós politikai érdekközösségét értették, hanem azért, mert ezzel akartam megkülönböztetni a későbbi polgári nemzetfogalomtól. A források engem nem győznek meg arról, hogy a XVII. század elején a „nemzet” szóval általában az országlakosokat, különösen pedig a Habsburg-terror ellen fegyvert fogó országlakosokat jelölték. Az általam idézett szöve-

gek (s persze még számos más szöveg is) egyöntetűen bizonyítják, hogy ebben a korban a birtokos nemesi osztályt magában foglaló „nemzet” fogalma még élt (erre vonatkozik Nagy László Kollonich Szigfriddel kapcsolatos idézete), de már félig-meddig összemósódott az újonnan kialakult, a *magyar etnikumú* országlakosokat egybefogó nemzetfogalommal. Ez utóbbira nézve egész sor szöveget idéztem referátumomban, de egyet sem ismerek, amely félreérthetetlenül a Nagy László által feltételezett, etnikai és osztálykülönbségre való tekintet nélkül az országlakosok egyetemét jelentő nemzetfogalmat tükrözné.

Fenn kell tehát tartanom azt a nézetemet, hogy a XVII. század elején, a Habsburg-terrortól való fenyegettetés nyomása alatt a magyar uralkodó osztály kiterjesztette a korábbi nemesi nemzetfogalmat a magyar etnikum egészére, és pedig azzal a céllal, hogy a nem-nemesi tömegeket a Habsburgokkal szemben maga mellé állítsa. A parasztság, természetesen objektív Habsburg-ellenes érdekeiből kifolyólag, vállalta az együttműködést a felkelő nemességgel, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy vállalta a nemzeti ideológiát is. Referátumomban éppen azt akartam bizonyítani, hogy a szabadságharc fegyveresen csatlakozó parasztokat nem lehet egységes gondolkozású és célkitűzésű tömegnek tekinteni, hanem helyenként, időnként, csoportonként más és más indítókok határozták meg magatartásukat. Ismerünk helyi megmozdulásokat, melyekben nyoma sincs a nemzeti ideológiának, hanem vagy a zavarosban halászás, vagy az egyszerű önvédelem a paraszti fegyverfogás indoka. A világos Habsburg-ellenes kiállás (beleértve a Habsburg-párti földesurak megtámadását is) mindenütt a hajdúk megjelenéséhez kapcsolódik, s nyilván az ő propagandájuknak tulajdonítható, hogy a császáriak katonatorzásai sikertelenek maradtak. Jelenlegi tudásunk szerint tehát azt kell mondani, hogy a parasztság csak ott kapcsolta össze ösztönös önvédelmi és osztályharcát a nemzeti (németellenes) ideológiával, ahol a hajdúk irányítása vagy legalábbis hatása alá került.

Nagy László nem tesz különbséget e nemzeti ideológia és a „Habsburg-elnyomás ellen való önvédelmi harc szükségességének gondolata” közt, ezért mondja, hogy a nemességnek nem kellett a maga ideológiáját ráoktrojálnia a parasztságra, hiszen az amúgy is belátta az érdekközösséget. Persze, ha csak arról lett volna szó, hogy a parasztság keljen fel a Habsburg-zsoldosok ellen, ahhoz valóban nem kellett volna nemzeti ideológia. De a nemesség ennél többet akart, azt, hogy a parasztság keljen fel a német ellenség ellen, de ne keljen fel osztályellensége, földesura ellen, ha az a szabadságharchoz csatlakozik. Erre pedig másként nem volt kilátás, csak ha meggyőzőik a parasztságot, hogy elsődleges érdek-közössége *magyar* elnyomójával van az *idegen* elnyomóval szemben. Hogy a Bocskai-szabadságharc alatt a parasztság többsége (helyi, az általam idézettekhez hasonló elszigetelt eseteket kivéve) ezt a felfogást vállalta és eszerint cselekedett, azt mutatja, hogy a nemzeti ideológiának volt legalábbis negatív tömeghatása, azaz sikerült a paraszti osztályharcot egy időre a külső ellenségre és annak hazai csatlósaira áthárítani.

Ennél messzebb jutottak a nemzeti ideológia elfogadásában azok a katonáskodó parasztok, akik az önvédelmi harc sikerén túlmenően társadalmi emelkedést is reméltek fegyveres szolgálatuk fejében. Ezeket valóban nem lehet élesen elválasztani a hajdúktól, hiszen — mint azt Nagy László is fejtegeti — azokkal egy kötelékben, azok vezetése alatt harcoltak. El kell azonban őket választani a helyi, pusztán önvédelemre berendezkedő, esetleg éppen csak harácsoló parasztesapatoktól, melyek — mint idézetekkel is bizonyítottam — maguk is elhatárolták magukat a hajdúktól s a hajdúk közé állt parasztoktól. Ezért tekintem helytelen, a valóságnak meg nem felelő felfogásnak a Bocskai-szabadságharcban résztvevő hajdúság és parasztság egészének egyetlen népi szabadságmozgalomba való összemósását, amire Nagy László hajlamosnak mutatkozik.

Itt merül fel a szabadságharc „népi” jellegének kérdése, mely Nagy László számára úgy látszik, nem kérdés. Valóban igaz az, hogy a hajdúság, ha „népi”-n az uralkodó osztályon kívüli rétegeket értjük, népi elem volt, a szabadságharcban vitt szerepének elsőrangú jelentősége pedig nem is vitatható. De ez nem jelenti azt, hogy népi jellegű volt maga a hajdúmozgalom is. Az volna, ha egyértelmű antifeudális vonásokat mutatna. A hajdúk azonban (még ha dúlták-fosztogatták is a nemességet) nem akarták megdönteni a feudalizmust, hanem éppen feudális kiváltságot, a feudális uralkodó osztály által adott és garantált szabadságot kívántak, s ebben egyetértettek velük a közéjük állt parasztok is.

Amennyiben a hajdúk egyáltalán gondolkoztak (s legalább vezetőrétegük bizonyára gondolkozott) a szabadságharc célkitűzésén, akkor egy független feudális magyar királyságot kívántak, melynek uralkodó osztályába (ha annak legalsó rétegébe is) ők is belekerülnek. Ezt a követelésüket a nemesség sokallta, de nem tekintette a feudális rend elleni merényletnek, hanem alku tárgyának, aminthogy végül részlegesen teljesítette is. A hajdúszabadság kétségtelenül rést ütött az örökös jobbágyság rendszerén, s ebből a szempontból kell pozitíve értékelni, de azt sem lehet letagadni — mint azt Nagy László teszi —, hogy az uralkodó osztály ezt az áldozatot nem utolsó sorban azért hozta meg, mert ezzel végleg leválaszthatta a hajdúkat a paraszti osztályharcra, melyet így lehetővé csinált a fosztott meg, s ebbe a hajdúk készségesen belementek, hiszen végeredményben ők sem akartak egyebet.

Végül meg kell jegyezni, hogy referátumom főmondanivalója úgy látszik elkerülte Nagy László figyelmét, holott ha ez nem történik meg, talán másként viszonyult volna mindahhoz, amit a „hamis ideológia”-ról mondtam. Megállapítottam ugyanis, hogy a Bocskai-szabadságharc nemzeti és függetlenségi ideológiája egyedül a hajdúk (és a velük szövetséges, egyérendű prédikátorok) számára *nem* volt hamis ideológia, mert leginkább tükrözte objektív érdekeiket. Az ő esetükben még nemzeti összefogásról is joggal beszélhetünk. Ez a nemzeti és függetlenségi ideológia azonban nem népi, hanem feudális ideológia, a Habsburg-elyomás ellen fegyvert fogó magyarok érdekegységének ideológiája, melyben mint lényeges elem foglaltatik benne az (a XVII. századi Habsburg-ellenes harcokban továbbélő) gondolat, hogy a feudális nemzet szabadságáért harcolónak feudális kiváltság jár. Ez — bármennyire is kitérít a birtokos nemességre szabott feudális nemzet fogalmát a szabad katonaparasztság felvételével — nem népi ideológia s még kevésbé polgári nemzetfogalom, hanem a feudális nemzeteszmé új, ha tetszik demokratikusabb s az örökös jobbágyság bilincseit feszegető, de a feudális rend megdöntésére nem törő kiadása.